

Kovács Balázs: A „szocreál” és a „szocmodern” határán A Fiastyúk utcai lakótelep építéstörténete

Bevezetés

Az 1945 utáni magyar történelem az élet minden területén gyökeres változást hozott a társadalom egészére nézve. A vezetést fokozatosan átvevő kommunista párt hatalomkoncentrációja a politika- és gazdaságirányítás mellett minden területet az ideológiai harc eszközévé változtatott. Ez alól az építészet sem volt kivétel, amelynek szisztematikusan kellett a szocialista realizmust importálnia a moszkvai mintáról Magyarországra. Kardinális kérdéssé vált a második világháború után a lakásínség, amit már az új stílus jegyében igyekeztek lakótelepekkel megoldani. Az ötvenes-hatvanas évek lakótelepépítése meghatározott séma mentén kezdődött el és a stílusbeli váltás ellenére meghatározó maradt a kádári időszakban is. Ennek egyik jellegzetes mintapéldája a XIII. kerületben lévő Fiastyúk utcai lakótelep, amely klasszikusan „szocreál” stílusban jelent meg a tervezőasztalon, viszont bizonyos részei már „szocmodern” felfogásban valósultak meg.

Az alábbiakban kísérletet teszek a Fiastyúk utcai lakótelep építéstörténetének rövid áttekintésére, valamint a terület 1945 előtti helyzetére. Megvizsgálom a több ütemben épült lakótelep tervezési mintáit, majd a megvalósult munkát. Nem adhatok választ, de indirekt módon polémiát kezdeményezek a lakótelep stílusmeghatározása kapcsán. Nevezhető-e „szocreálnak”? Vagy vegyesen „szocreál” és „szocmodern”? Egyáltalán milyen fogalmakat értünk ezen mesterségesen formált kifejezések alatt? Emellett nem elhanyagolható a lakótelep környezetének áttekintő vizsgálata, annak elhelyezése a város összképét tekintve.

A kutatási időszak rövid időtartalmából fakadóan nem törekedhetek átfogó építéstörténeti bemutatásra. Az építéstörténet mintegy bevezetésül szolgál a társadalmi megítéltség elemzése előtt. Központi kérdésnek tekintem a „szocreál” építészet általános toposzainak vizsgálatát.^[1] Ilyen például a túlzottan sematikus beépítés, a lakóházak minőségének alacsony szintje, illetve az esztétikailag ormótlannak tartott külső megjelenés. Ezen felvetésekre különösen fókuszálok a kutatás szakmunkákkal történő elemzése során hasonlóan a társadalom bevonásának idejében.

A tanulmány a „Budapest Ösztöndíj Program” keretében született. A kutatást támogatta Budapest Főváros Főpolgármesteri Hivatala. Az FHP16/2236-3/2021 iktatószámú kutatói

szerezés időtartama öt hónap volt, 2021 szeptember 1-től 2022 január 31-ig tartott. A tanulmány elkészülésében elévülhetetlen segítséget nyújtott Jauernik Zsófia.^[2] Ezúton szeretném megköszönni a Várostervezési Főosztály összes dolgozójának a nekem nyújtott szakmai segítséget. Tágabb környezetben a Hivatalban dolgozó Cseh Zsuzsának, valamint a Budapest Fővárosi Levéltár összes munkatársának köszönettel tartozom. A kutatás során rendkívül sokat segített Karácsony Rita, valamint a Fiastyúk utcai lakótelep jelenlegi és korábbi lakóinak is köszönettel tartozom a tanulmány elkészüléséhez.

A Fiastyúk utcai lakótelep építéstörténeti vonatkozásai

Szocialista realizmus az 1950-es évek magyarországi építészetében

A „szocreál” mozaikszó általánosan elterjedt rövidítése a szocialista realizmusnak, ami egy stílusirányzat az irodalomban, a képzőművészetben és az építészetben.^[3] Az alkotómódszer a marxizmus-leninizmus eszmerendszeréből vált önálló formálásra képes erővé. Az említett összevont szóalak kapcsán általánosan a laikus hallgatóság pejoratív jelzőt ért. A tanulmánynak nem feladata, hogy esztétikailag megítélje ezt az építészeti módszert, aminek stílusában egyaránt születtek silány minőségű épületek mellett nagy szaktudást és hozzáértést feltételező alkotások is. Magyarországon a szocreál építkezés általánosan nehezen tipizálható, de jelentős a visszanyúlás a klasszicizmus formanyelvéhez. Célként jelölték meg a díszítést, ami korábban a munkások számára épülő lakóházakon nem jelent meg.^[4] Jellemző volt rá a toszkán, dór oszloprendszerek stilizált használata. A párkányokon meander^[5] díszítést alkalmaztak, míg a kapuzatokat timpanonokkal díszítették.^[6] A nyílásokhoz általában mészke- vagy műkőkeretezést használtak.^[7] Minden épületnél megfigyelhető a magastető használata, ebből következően megállapítható, hogy határozottan kerültek a modern stílusra jellemző lapos tető használatát.

A „szocreál” fogalmának nehézségei mellett ellentmondásos, sőt vitákat gerjesztő a stílus magyarországi reputációjában annak időbeli meghatározása. Prakfalvi Endre ezirányú ismeretterjesztő művében 1945 és 1959 közé teszi a „szocreál” építészet időszakát.^[8] Ezzel szemben másik írásában 1956-ot már „váltás”-nak aposztrofálja.^[9] Sőt a korszak építészetét bemutató *Modern és szocreál* című tanulmánykötet előszavában 1951 és 1954 datálja a „szocreál” időszakát.^[10] Beke László a „szocreált” Sztálin halála után már csak az addigi meghosszabbodásának látja.^[11] Mórocz Zsolt cikkében határozottan politikai aspektusból 1951 és 1955 közé datálja a „szocreál” építés-tervezés időkorlátját. Kuslits Tibor ennél is határozottabban foglal állást, amikor azt írja, hogy a „szocreál építészet [...] létezése Magyarországon a szakirodalom egyöntetű állásfoglalása szerint 1951. április 17-e és 1954

tavasza, vagy 1954 december eleje, de legkésőbb 1956 májusa közé tehető.”^[12] Érzékelhető a témával foglalkozó kutatók körében is egy eltérő állásfoglalás, viszont a stílusjegyek megítélésében alapvető mindenki számára a politikai-ideológiai háttér primer elemzése.

1945 után hazánkban a szovjet csapatok jelenléte idővel politikai, sőt társadalom-átalakító eszközzé vált. 1948-tól a kommunista párt teljes mértékben felszabdalta a megmaradt demokratikus erők ellenállását. Az egypártrendszer kiépítése és a diktatórikus hatalomkoncentráció a kormányzás mellett az élet minden területére kiterjedt.^[13] A Rákosi Mátyás nevével fémjelzett időszakban elindult a „szocializmus építése”, amibe beletartozott egy új építészeti stílus fentről irányított meghonosítása is. A háború pusztításai az egész országban súlyos károkat okoztak. Budapest tekintetében mindez hatványozottan jelentkezett az épületek esetében.

Az építészeti váltás első jele az 1944-es *Az építészet háború utáni feladatai Magyarországon* című memorandum volt. Az időszak jeles építései (többek között Major Máté vagy Granasztói Pál) a helyreállítás helyett az újjáépítés mellett álltak ki, amivel utaltak az új irányzat térnyerésére.^[14] Rákosi Mátyás 1945-ben az MKP „pütkösi konferenciáján” már az új állam egyik legfontosabb „tűzpróbájának” nevezte az építészetet.^[15] Budapesten a felszabadításnak hirdetett 1945. évi események tiszteletére hamarosan megjelentek az új emlékművek, természetesen az állapotokból fakadóan mindezt a Szovjetunió bocsátotta Magyarország részére. Az újjáépítés kezdeti fázisaiban súlyos problémák mutatkoztak. A valuta válságos helyzetét, a háború emberi áldozataiból fakadó hiányt és a romeltakarítást kemény munka árán lehetett csak áthidalni. A forint bevezetésével (1946. augusztus 1-jén) stabilizálódott a gazdasági helyzet, Budapesten elkezdődhetett a károk valós felmérése.^[16] 1948 tavaszán jutott oda a fővárosi vizsgálóbizottság, hogy nem volt több sérült tető a városban.^[17] A Magyar Kommunista Párt által forszírozott tervgazdaság első három éves ütemében elrendelték az összes sérült ház helyreállítását, majd annak 1949-ben módosított újabb öt éves ciklusában a lakáshiány megszüntetésére meghirdették a lakás „közszolgáltatássá” való tételének politikáját.^[18] Ennek szimbolikus jelképévé vált a tömegek számára hirdetett lakótelepépítés országszerte.

A lakótelepépítés a 19. századi zsúfolt beépítési módra adott válasz volt. Az épületek szabadon álló beépítési módjával a lakások könnyen benapozhatóvá váltak, így a zsúfolt beépítés megszűnt. A magas intenzitású beépítettséget a szintszámok emelésével érték el.^[19] Hasonlóságot mutatott a kertvárossal annyiban, hogy a lakótelepek sem voltak önellátóak, a munkahelyek azokon kívül helyezkedtek el. A belvárosi beépítésre jellemző, klasszikus bérházakat függőfolyósós rendszerben tervezték, ezzel is lehetővé téve a különböző méretű

lakástípusok kialakítását. A takarékoság elve szerint egy lépcsőházból minél több lakásnak kellett nyílnia. A lakótelepeken kizárólag oktatási, szociális és egészségügyi infrastrukturális intézmények (iskola, óvoda, háziorvosi rendelő stb.), illetve szolgáltatói szektor (élelmiszer- és szépségápolási üzletek stb.) megléte volt jellemző. A lakótelep meghatározásánál rendkívül nehéz feladat a pontos fogalmi azonosítás. Előfordul, hogy egy egységként kezelt területen több stílusban épült lakóház is megtalálható. Kijelenthető, hogy lakótelep alatt egy adott területen fekvő bizonyos^[20] számú épület együttesét értjük, jellemzően 3-4 vagy 10 emeletes lakóházakkal, közöttük zöldterülettel ellátva. Leggyakrabban hagyományos falazatú és szerkezetű, majd a hatvanas évektől házgyári technológiával készült építőanyagból készültek.^[21] A szovjet mintára történő tervezés egyenes következménye volt a típustervek alapján megvalósított lakóépületek felépítése. A cél egyértelműen a nagy mennyiségű lakásszám kialakítása volt, ami gyakorta a minőség rovására, illetve az összkomfort kárára történt meg.^[22]

Felmerül a kérdés, hogy a köztudatban miért kötik a lakótelepépítést kizárólagosan a szocialista időszakhoz?^[23] Egyfelől cáfolandó azzal a premisszával, hogy a harmincas évek Magyarországon, sőt napjainkban is nagy lakótelepek épültek/épülnek (manapság lakópark elnevezéssel). Hozzáteve, hogy napjainkban a telepese lakóházak jelentős többsége 1945 és 1989 között épült.^[24] A második világháború után a pusztítás és a szociális viszonyok következtében bekövetkező lakásínség nagyszámú, új lakóházat igényelt. Ehhez az akkori trendeknek megfelelően a lakótelepek bizonyultak célszerűnek.^[25] A másik indok pedig a kommunista párt gazdaság- és társadalomirányításában keresendő. Mivel a bérek alacsony szinten tartásából a piaci viszonyok eleve kiszorultak, ezért a lakásépítést is az állam vállalta magára.^[26] Az időszakban eleve minden nagyobb vállalkozás állami kontroll alatt állt. A nagy tervezőirodák (lásd később) azt építettek, amit a felsőbb utasítás előírt. Ehhez még hozzátartozik, hogy a szegényebb rétegeknek (munkásság, a parasztság iparba történő integrálása) alacsony áron igyekeztek saját lakást biztosítani.^[27] Mindebből adódott a viszonylag gyorsan megteremthető, gazdaságosan épülő (gyakorta a minőség rovására) lakótelepek kivitelezése, ami viszont sok embernek biztosított lakhatást a korszakban.^[28] A diktatórikus hatalom szemében érvként merülhetett fel az emberek egy helyre sűrítése, ezáltal nagyobb kontroll alatt tartása. Mindezen negatívumok és pozitívumok közrejátszottak a lakótelepépítés szocialista jellegzetességnek napjainkra kialakuló megítélésében.

A „szocreál” építészeti stílusban tervezett épületek visszatetszést keltettek a szakmában. Az előző idők modernista tervezését – politikai felsőbb utasításra – elvetették annak „világias, burzsoá túlburjánzása” miatt.^[29] A tervezőket nyíltan önkritikára sarkalták. Az 1951-es építészeti vitában mindenkire rákényszerítették a korábbi stílus elvi és szakmai elvetését

egyaránt. Granasztói Pál ugyan vitatkozott Major Mátéval, előbbi dogmatikus nézetének építészetre történő ráerőszakolása kapcsán, de a politika akarata az építész-tervező szakmát is elérte.^[30] A „szocreál”, majd az azt felváltó „szocmodern” egészen a rendszerváltozásig meghatározó elemévé váltak az építészetnek.

A vizsgált terület stílusjegyeinek problematikája építészeti szempontból

Amennyiben elfogadjuk Mórocz Zsolt a korszakra vonatkozó stílusperiodizációját, úgy megállapítható, hogy 1955 után a „szocreált” a „szocmodern” stílus váltotta fel.^[31] Ennek okát a szovjet vezetésben megtörtént váltásban, Sztálin halála után a fokozatosan egyedüli hatalmat kiépítő Hruscsovban kereshetjük. A szovjet blokk országainak Moszkvához kötődő viszonya az elméletben csökkent, de a valóságban az új pártfőtitkár követte a *generalisszimusz* erőskezű vonalát. Az építészetben változás 1954-ben történt az Építők Nemzeti Konferenciáján.^[32] Ezen túldíszítettnek, rendkívül költségesnek és lassúnak ítélték a sztálini elveket követő „szocreált”. Ekkor irányozta elő Hruscsov a gyorsabban felépülő, költséghatékonyabb, előregyártott betonból készülő épületek megépítését.^[33]

Hazánkban ez az időszak politikailag változékony volt, amit az '56-os forradalom tetőzött be. Az építészeti stílusváltás az első Nagy-kormány után már érzékelhető vált, de hangsúlyosan a forradalom és a szabadságharc leverése után jelent meg a Kádár-éra nyitányán.^[34] A szovjet minták átvétele, annak másolása a keleti blokk országaiban a modern stílus esetében is megmaradt.^[35]

A Fiastyúk utcai lakótelep kezdeti tervezése egyértelműen „szocreál” stílusban történt. Azonban a tervezés-kivitelezés-építkezés folyamatát a politikai változások jelentősen befolyásolták.^[36] A Fiastyúk utca mentén, illetve a lakótelep belső részén található épületek „szocreál” stílusban épültek, míg a Rákos patak mentén elhelyezkedő, a lakótelep déli térfalát adó épületei „szocmodern” stílusban valósultak meg.^[37] A fogalmi problémát a Rákos-patak mentéről nézve értjük meg. A lakótelep belső részeinek „szocreál” jellegét a városkép kívülről látható „szocmodern” stílusa bontja meg. Felmerül a kérdés, hogy miképpen tipizálható ebben az esetben a lakótelep? A tervek – mint később látni fogjuk – az ötvenes évek elején klasszikusan „szocreál” stílusban születtek. A politikai változások hatására az építész-tervezők kénytelenek voltak változtatni a korábbi elképzeléseken, így születhetett meg egy változó stílusjegyeket felvonultató, viszont madártávlatból nézve egységes lakótelep. A tervek és a megvalósult épületek esetében látható, hogy a stílusbeli váltás kis mértékben változtatott az eredeti elképzelésen. Leginkább a tetőszerkezet és a díszítettség eltűnése az, ami észrevehető a különböző arculatú lakóházakon.

Összegezve röviden a problémát megállapítható, hogy a lakótelep általánosan véve „szocreálnak” tekinthető, hiszen mind a beépítési struktúrája, mind az épületek formajegyei ebben a stílusban keletkeztek. Számszakilag jóval több „szocreál” stílusú ház található a lakótelep egészében. Vitát generáló motívumként azért megemlítendő a lakótelep déli térfalának egyértelműen „szocmodern” megjelenése. Ettől eltekintve a Fiastyúk utcai lakótelep egyik legmeghatározóbb mintája az ötvenes évek „szocreál” építészetének.^[38]

A lakótelep területének történeti visszatekintése

A Fiastyúk utcai lakótelep Budapest Angyalföld településrészén, a Rákos-pataktól északra a Tahí utca, a Béke utca, a Fiastyúk utca és a Madarász Viktor utca által határolt területen fekszik. A történelmi jelentőségű terület különös módon jelenik meg a feldolgozásokban. A korai időszakok eseményei után a 19. század második feléig kevés információval rendelkezünk a lakótelep területének előzményeiről.

Adametz Gyula Anonymusra hivatkozva említette, hogy Árpád tábort ütött a Rákos mezején, majd a pihenés után vonult tovább Megyer felé.^[39] Mátyás király 1490. április 6-án bekövetkezett halálával a köznemesség 1490 májusában a rákosi síkon kérte fel a trónra János Albertet. A trónviszály további országgyűléseket eredményezett a területen (1500, 1504, 1505, 1507, 1511), majd a mohácsi vész előtt is jelentős politikai helyként említhető, hiszen az utolsó itt tartott országgyűlés már a török elleni harc előzményeként valósult meg.^[40] A Rákos-patak rendezését, illetve az azt körülvevő lápos területek lecsapolását a 18. században végezték.^[41]

A 20. század elején a területről ismert Fiastyúk utca Göncöl utcától keletre irányuló útvonala már a mai formájában létezett.^[42] Ugyanez elmondható a mai lakótelep nyugati határaként húzódó Madarász Viktor utcáról is. A Göncöl utca – a háborús légifelvételek alapján – kizárólag a mai lakótelep részén nem volt leburkolva. A századfordulós kataszteri térképek szaggatott vonallal, tervként jelölik a Hajdú utcát, azonban a háborús felvételek alapján az mindössze egy gyalog járható útként volt használható.^[43]

Összehasonlítási pontként – a már említett – 1944-es légifelvétel szolgált a kataszteri térképek, illetve a terület beépítése kapcsán. Ebből kijelenthető, hogy a terület nyugati (alközponti) részén jelentős funkciójú épület nem állt.^[44] A mai Madarász Viktor utca és a Tahí utca sarkán állt egy – feltételezhetően – a szemközti ELZETT vasárugyár tulajdonában lévő kisebb raktárhelység.^[45] Ugyanígy épület állhatott a mai címén Madarász Viktor utca 7. szám alatt is.^[46] A későbbi építés során Alközpontnak tervezett rész érdekessége, hogy a Rákos-pataktól északra, nagyjából ennek a résznek a harmadán vizes, lápos terület volt

1944-ben. A mai lakótelep Tahy utca 14-től 32-ig, s ettől délre egészen a Rozsnyai utcáig tervezték a Tomori teret, amit kettészelt volna a Rákos-patak.^[47] A felvételek alapján vizesnek, láposnak tűnő terület teljes egészében ezt a „teret” mutatta. Ennek kivitelezésére nem került sor a háború és az azt követő változások következtében.

A középső, ma Göncöl és Hajdú utcák által határolt részen egy labdarúgó pálya terült el, mellette kisebb épületekkel, amik gyaníthatóan sportoláshoz köthető funkciókat láttak el. Szintén a középső rész északi részén (a Fiastyúk utca mentén) állt 14 darab nagyobb és egy tucatnyi kisebb raktárépület.^[48] A keleti részen nem állt semmilyen épület. Érdekes felfedezés volt, hogy a szabályozott Rákos-patak korábbi medrében (vagy mentén) az időszakban egy gyalogút volt.^[49] Mindez teljesen követte a korábbi folyásmedret. Emellett kiemelendő még a Göncöl utca irányát folytató, burkolatlan út, amiből számos keletre és nyugatra elágazó kisebb gyalogutak, ösvények nyíltak^[50]. Kijelenthető, hogy az ötvenes évek területrendezése követte a korábbi időkben kialakított formákat, viszont a belső rész – leszámítva a Göncöl és Hajdú utcák vonalvezetését – teljes mértékben új telekosztást és ezzel új beépítési struktúrát kapott. A háború után az épületeket vélhetően lebontották vagy esetlegesen bombapusztítás végzett velük.

A lakótelep tervezési folyamata, előkészítő munkálatai

A tervutasításos rendszer egyik alappillére a vállalatok állami irányításában realizálódott. A tervezőirodák helyét – akár államosítással – állami cégek vették át. 1949. február 1-jén alakult a Budapesti Városépítési Tervező Vállalat (BUVÁTI) – Fővárosi Tervező Intézet néven.^[51] A feladatok többségét a Fővárosi Tanács V. B. Városrendezési és Építészeti Főosztálya^[52], kisebbik részben pedig az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium rendelte meg.^[53] Az állami elvárások a lakótelepek kiépítését célozták, így a nagy tervezőiroda feladataivá is ezek váltak. A Fiastyúk utcai lakótelep kivitelezése és megvalósítása egyaránt a BUVÁTI közreműködésével készült.

Az eredeti beépítési terv szerint a lakótelepen három nagy tömböt alakítottak ki, amelyek közül a nyugati és a keleti zártabb, míg a középső rész lazábban beépített volt.^[54] Az 1953-as tervet Mester Árpád és Krivátsy Ádám dolgozták ki.^[55] A Rákos patak enyhén íves részéhez igazították a lakótelep déli részét. A középső részre terveztek két iskolát, míg a keleti részen egy óvoda, a nyugati rész belső részében pedig egy bölcsőde, egy óvoda és egy rendelő helyezkedett el. A lakótelep üzleteit a nyugati, alközponti részre, illetve a keleti, U alaprajzú épület földszinti helyiségeibe telepítették.^[56] A nyugati rész a zártabb térfalaknak köszönhetően egy bensőségesebb, intimebb hatású tér, míg a keleti rész egy nagyvonalúbb, nyitottabb építészeti karakterű terület.^[57] A középső rész nyitottságából fakadóan közpark

jellegűvé vált. A történelmi fordulatok következtében a tervekben is történtek változások. A középső részen eredetileg hat pontházat építettek volna a Rákos patak mentén, ezzel szemben a megváltozott tervekbe már öt sávház került.^[58]

Az alapozási munkálatoknál komoly problémák merültek fel. A Rákos-patak környéke erősen tőzeges, ezért cölöpalapozást voltak kénytelenek eszközölni.^[59] Akkori számítások szerint ez négyzetméterenként 20-25 forinttal növelte a költségeket.^[60] A tervek alapján a 2400 lakásos^[61] lakótelep három ütemben készül volna el.^[62] A lakótelep lakóházait Boross Zoltán, Biczó Katalin^[63], Gábrriel Mihály, Gáspár Tibor, Hegedűs Béla, Henk Vilmos, Jankó Kálmán, Papp Dezső, S. Nagy László és Vidos Zoltán tervezték 1954/1955 folyamán.^[64]

Az építkezés első üteme - „szocreál időszak”

A lakótelep „szocreál” stílusú lakóházainak közös jellemzői, hogy négyszintesek, kontyolt záródású magastetővel, illetve előregyártott műkő lábazattal épültek. A stílus tipikusnak mondható formajegyeit is magukon hordozzák: profilozott műkő nyíláskeretezések (illetve műkőt utánzó, de vakolatból kialakított ablakkeretezések) és előregyártott műkő párkányok tagolják a vakolt homlokzatokat. A kivitelezés első ütemében a lakótelep nyugati (alközponti), illetve a Fiastyúk utca mentén lévő északi rész készült el 1954 és 1957 között.^[65] A céloknak megfelelően a keretes beépítésű lakótelep zárt, városias térhatást mutat. A terveknek megfelelően az első ütemben történő épületek felhúzása 1955 őszén kezdődött^[66] és az első lakók 1956/1957 folyamán már be is tudtak költözni lakásaikba.^[67]

A Fiastyúk utca 7-9. (helyrajzi szám: 26130/1) és a Fiastyúk utca 11-13. (helyrajzi szám: 26130/2) szám alatti lakóépületek kialakítása azonos, kontyolt nyeregtetős fedésű sávházak. Homlokzataikat a földszint felett futó széles övparkány és meander záróparkány tagolja. A főhomlokzatok szimmetrikus szerkesztésűek, a középső négy tengely nyílásaihoz fém korlátú konzolos erkélyek tartoznak. A két lakóházban egyaránt 23 darab lakást alakítottak ki. Ebből öt darab egyszobás, 12 darab kétszobás és hat darab háromszobás volt. A Fiastyúk utca 7-9. számú épületet eredetileg nagyobbra, a tömb sarkán L alakban beforduló alaprajzzal tervezték. Ezt azért nem valósították meg az első ütemben, mivel a tervezett lakórész az Elzett gyár területére esett. A tervek szerint bármikor hozzáépíthető lett volna a tervezett rész, viszont ez soha nem valósult meg.^[68]

A Fiastyúk utca mentén álló következő lakóház többszörösen törtvonalú alaprajzú, meghatározva a Tomori köz nyugati térfalát, illetve a fentebb említett Tomori tér városias térhatását. Elhelyezkedéséből adódóan több címmel is rendelkezik: Fiastyúk utca 15-17., Tomori köz 16-20., Tomori köz 6-14. (helyrajzi szám:26130/3). A Fiastyúk utca felé néző

homlokzata a kelet felől szomszédos sávházakhoz hasonló, középső négy nyílástengelyét konzolos erkélyek hangsúlyozzák, övpárkány nélkül meanderes zárópárkánnyal kiegészülve. A Tomori közre néző homlokzatokon a konzolos erkélyeken kívül, pálcás fém korlátú franciaerkélyeket, illetve a földszinten műkö keretezésű portálokat alakítottak ki. A térre nyíló épületnél megfigyelhető az oszlopos árkádkapu, a legfelső szinten pedig az attikás kiemelésű félköríves ablakok.^[69] A lakóház egy részén (Tomori közre merőleges belső szárny északi homlokzata) a lakások a fogatolt alaprajzi rendszertől eltérően, a homlokzat mentén elhelyezett nyitott folyosóról érhetők el.^[70]

A Tomori köz keleti térfalán törtvonal alaprajzú, meanderszerű épület több címmel rendelkezik: Fiastyúk utca 19-25., Máglya köz 12., Tomori köz 3-19. (helyrajzi szám: 26130/11). Az épület Fiastyúk utcai meghatározóak a homlokzat síkjából kiálló, párosan elhelyezett, két szintet összefogó, szegmensíves záródású árkáddal határolt erkélyek, melyek az első emeleten tömör mellvéddel, a második és harmadik emeleteken pálcás korláttal kerültek kialakításra. A lakóházon meanderes párkány fut körbe. A Tomori közre néző homlokzatokat a konzolos- és franciaerkélyek, valamint műkö keretezésű földszinti portálok jellemzik. Ezen a szakaszon az épület hat szintes, a földszinti sáv homlokzati síkja beljebb húzott, a homlokzat fő síkjában műkö keretezésbe foglalt, három oszlopos előteret látunk, melyet négy lépcsőfok magasságú lépcsősoron közelíthetünk meg.^[71]

A Fiastyúk utca 27-33. (helyrajzi szám: 26130/12) szám alatti lakóház aszimmetrikus C alaprajzú. Főhomlokzata a Fiastyúk utcára néz, rövidebb oldalszárnyát a Máglya köz, hosszabb oldalszárnyát a Göncöl utca határolja. Főhomlokzatát a homlokzat síkjából kiugró, két szintet összefogó, árkádívokkal határolt, párosan elhelyezett erkélyek tagolják. Oldalhomlokzatain konzolos erkélyek találhatók.^[72]

A Máglya közt kétoldalról övező lakóépületek, a Máglya köz 6-10. (helyrajzi szám: 26130/13) és Máglya köz 5-9. (helyrajzi szám: 26130/14) szám alatti épületek azonos kialakításúak. A Máglya közre néző főhomlokzatokat az első és második emelet magasságában húzódó zárterkélyek tagolják, melyek mészkő lapokkal burkoltak. Az épületek főpárkányát előregyártott műkö elemekből álló frízszerű sáv alkotja.

A Máglya köz 1-4. (helyrajzi szám: 26130/17) cím alatti épület tengelye a Máglya közre merőleges, elhelyezkedése miatt a szimmetrikus térfalakkal rendelkező Máglya köz lezárását adja. A háromszintes épület szimmetrikus szerkesztésű főhomlokzatát a lépcsőházakat és a műtermeket rejtő homlokzati szakaszok ritmikus egymásutániséga rendezi. A lépcsőházakhoz kapcsolódó homlokzati sávok síkja beljebb húzott, felületük vörös színt kapott. A Műteremház^[73] jellegzetességét a bejáratok felett található domborművek, illetve a kazettás

frízek adják.^[74] A kéményt sárgás fehér kemény mészkőből rakták, a tetőt nádfarkú cseréppel fedték. A homlokzatot sárgás kőporszínűre tervezték, az ablakkereteket pedig sárgás-fehér pirogránitból építették meg.^[75] A házban 100 m² feletti lakásokat alakítottak ki öt méteres belmagassággal. Elkészülte után többek között Blaskó János festőművész vagy Würtz Ádám grafikusművész is itt éltek családjakkal.^[76] Haba Péter összefoglalóan írta, hogy „Hegedűs Béla a telep épületeinek statikus, sematikus külső megjelenésével szemben a színek, a textúra, az anyagok váltakozásával ritmikus, <élő> homlokzatot alkotott.”^[77]

A Göncöl utca 4-10, 12-14. (helyrajzi szám: 26130/16) szám alatti lakóház a Göncöl utcával párhuzamos tengelyű sávház, melynek tömege nagyjából középen megtörik, így két párhuzamos tengelyű épületrész jött létre, ahol az északi épületszárny homlokzatsíkja beljebb húzódik. Az északi szárny utcai homlokzatán a két bejárati ajtó felett egy-egy két emeletet átfogó mészkőlappal burkolt zárterkély, míg a déli szárny homlokzatán konzolos erkélyek találhatóak. Az épület főpárkányának mintázata egymás mellé sorolt téglalapokból áll.^[78]

A lakótelep középső tömbjében négy darab, a Fiastyúk utcára merőleges tengelyű, azonos kialakítású sávház áll: a Fiastyúk utca 39. (helyrajzi szám: 26130/26), 41. (helyrajzi szám: 26130/27), 43. (helyrajzi szám: 26130/28) és 45. (helyrajzi szám: 26130/29.) számú épületek. Az épületek aránylag egyszerű formálásúak, a homlokzatokat a bejáratok tengelyében lévő, két szintet átfogó mészkőburkolatú zárterkélyek tagolják, melyek teteje a harmadik emelethez tartozó, pálcás korlátú erkélyként szolgálnak. A bejáratok felett, az előregyártott műkö keretezésben növényi motívumot ábrázoló relief látható. A földszint felett egyszerű szalagpárkány húzódik, a főpárkány sorolt téglalap mintázatú. Az épületek kelet-nyugat tájolásúak. Az épületeknek csak az egyik hosszhomlokzatához tartoznak zárterkélyek, a „hátsó” hosszoldaluk kevésbé díszített. A négy épület alaprajzai egymáshoz képest tükrözöttek, így az épületek zárterkélyes homlokzatai egymásfelé néznek.

A lakótelep keleti részében, a Hajdú köz és a Béke utca által közrezárt területen a beépítés struktúrája zártabbá válik, az északi oldalon tört alaprajzú, „kanyargó” épületeket láthatunk, míg a Tahi utca mentén sávházakat. Két lakóépület – a Hajdú köz 3-11., Fiastyúk utca 51-57. (helyrajzi szám: 26160/38) és a Fiastyúk utca 56-67. (helyrajzi szám: 26130/39) cím alatti – a „szocreál” és a „szocmodern” közötti átmeneti stílust hordozza magán.^[79] „Szocreál” stílusjegyként megmaradt mindkét épületnél a kontyolt magastető. A korábbi épületeknél megismert két szintet átfogó zárterkélyek itt is láthatóak, de mészkőborítás nélküli, egyszerű vakolt formában, a tetejükön a harmadik emelethez tartozó fém korláttal. A főpárkány helyén egy egyszerű vakolt sáv fut körbe az épületeken. A nyíláskeretezések is redukálódtak: egyes

ablakok körül egyáltalán nincs keretezés, a kiemelt nyílástengelyek ablakait a homlokzat síkjára merőleges, hegyesszögű háromszög határolja két oldalról, így a könyöklőnél egy keskeny virágtartó-peremet létrehozva.^[80]

A lakótelep keleti lezárását adó, hatalmas méretű, törtvonalú sávház a Fiastyúk utca 69-71., 81., Tahi utca 68., 70-76, Béke utca 100-106. (helyrajzi szám: 26130/40) címek alatt áll, és modern stílusjegyeket mutat. Az épület hétszintes, a legfelső szintjének homlokzati síkja beljebb húzott, illetve nyitott, tetőteraszok szakítják meg az épület tömegét. A lakóház karakterét egyrészt az impresszív tömegformája adja, mely észak felé nagyméretű, parkszerű, zöld udvart zár közre. A Béke utca és a Tahi utca felé pedig szikár térfalat biztosít. A megjelenésének további fő jellemzője a falak és a födémek vonalában létrehozott raszterháló, mely világosabb szürke színével (feltehetően egy cementes alapvakolat) kitűnik a színes, strukturált vakolt felületek közül, ezzel is sugallva egy erős szerkezetiséget. Az épület meghatározói a konzolos erkélyek, melyek két oldalról tömör mellvédűek, szemből viszont fém, pálcás korlátúak. Az erkélyek négy nyílástengelyes blokkokban együttesen jelennek meg, így tömeghatásuk is jelentős. A Tahi utcai homlokzaton négyszer négy nyílástengelyhez tartoznak erkélyek, a homlokzat két szélét a szimmetrikus hatás kedvéért erkély nélkül hagyva. Az erkélyek a Fiastyúk utcai és a Béke utcai homlokzatokon is megjelennek a négy tengelyű blokkok mellett, egy különálló nyílástengelynél is, oldva a homlokzatok szigorúságát. A legfelső szinten a lépcsőházak kiemelt tömegét vertikális sorolású, vasbeton rács fedi, mely tovább fokozza a homlokzatok ritmikusságát.^[81]

A lakótelep tervezésekor alapvetően figyelembe vették a beköltöző fiatal gyerekekkel rendelkező családok igényeit. Az alközponti részre egy óvodát, a középső részre két iskolát, míg a nyugati részen egy óvodát, egy bölcsődét és egy háziiorvosi rendelőt terveztek. A Madarász Viktor 3. (helyrajzi szám: 26130/5) szám alatti óvoda tervei 1956-ban készültek. Az intézményt 100 férőhelyesre tervezték négyes csoportokban. Minden egységet önálló, külön előtérrel, öltözővel, vizes csoporttal és foglalkoztatóval alakítottak ki.^[82]

A Fiastyúk utca 35. (26130/25) szám alatti általános iskolát egyemeletes, szárnyudvaros, főbejárattal rendelkező, szabad épületként tervezték meg 1956-ban. Az iskolát 500 férőhelyesre alakították ki.^[83] Az Esküvő köz 4. (26130/42) szám alatt található Mese tagóvoda építési tervei ismeretlenek. Viszont az 1972-es átalakítási tervekből látszik, hogy az átalakítás során két foglalkoztató szobát alakítottak ki 50 fős létszámmal számolva.^[84]

A befejező, második ütemű beépítés – „szocmodern időszak”

A lakótelep modern stílusú épületei a Tahi utca mentén sorakoznak, összefoglalva az

alábbiak jellemzik őket: lapostetővel épültek, homlokzatukon a szerkezetiségre utaló raszterháló látható, sok erkély található rajtuk és színes vakolat fedte őket. A lakások tekintetében megemlítendő, hogy ezekben az épületekben hoztak létre úgynevezett „CS” (vagyis csökkentett értékű) lakásokat.^[85]

A lakótelep keleti részében három, azonos kialakítású modern épület áll. A Tahi utca 50-54. (helyrajzi szám: 26130/44), a Tahi utca 56-60. (helyrajzi szám: 26130/45) és a Tahi utca 62-64. (helyrajzi szám: 26130/46) szám alatti épületek az utcavonallal párhuzamos tengelyű, hatszintes sávházak. Homlokzatuk a födémek vonalában sávozott, valamint a legfőbb karakterjegyük a Tahi utcára néző raszteres pengefalak közé foglalt erkélyek. Ezek az aránylag jól használható méretű erkélyek kétszer négy nyílástengelyes blokkokban láthatóak. Különleges megjelenésüket fokozza a korlátok kialakítása, ugyanis a tömör mellvédszakaszok és a diagonális fémrácsok szintenként eltolva váltakoznak.^[86]

A terület középső szakaszában, a Göncöl utca és a Hajdú köz által határolt részen öt darab, megegyező kialakítású modern épület sorakozik. A Tahi utca 40. (helyrajzi szám: 26130/32), 42. (helyrajzi szám: 26130/33), 44. (helyrajzi szám: 26130/34), 46. (helyrajzi szám: 26130/35) és 48. (helyrajzi szám: 26130/36) címek alatt a hatszintes épületek T alaprajzúak, a száruk a Tahi utcára merőleges tengelyűek.^[87] A T alaprajz „feje” az emelt magasságú földszintnek köszönhetően magasabb, mint a szára. A csatlakozásnál kopolit^[88] üvegfalú lépcsőház köti össze a két épületrészt, ferde tetősíkú tetőfelépítménnyel. A Tahi utcára néző homlokzaton két nyílástengelyt konzolos erkélyek emelik ki, míg az épületek tömbbelsőbe nyúló szárnyain loggiák tagolják a homlokzatokat.^[89]

A lakótelep nyugati részén három, a Tahi utcával párhuzamos tengelyű, hatszintes sávház áll a Tahi utca 22-26. (helyrajzi szám: 26130/18), a Tahi utca 28-32. (helyrajzi szám: 26130/19), és a Tahi utca 34-38. (helyrajzi szám: 26130/20) címeken. Ezek kialakítása a már fentebb bemutatott, a lakótelep keleti részén álló három sávházhoz hasonló. Fő karakterjegyük a raszteres pengefalak között elhelyezkedő erkélyek.^[90] Korabeli vélemények szerint az épületek „összhatása olaszosan derűs” és „az egész lakótelep kimagaslóan legsikerültebb [sic!] három épülete[i]” lettek.^[91]

A modern épületek lezárásaként, illetve a beépítés hangsúlypontjaként egy magasságában kiemelkedő, kilencszintes lakóház is épült a Tahi utca 20. (helyrajzi szám: 26130/8) szám alatt. Az épület keretes alaprajzú. A földszint síkja az emeleti szintekénél beljebb húzott, így az emeleti szintek lefelé keskenyedő, karakteres vasbeton lábakra támaszkodnak. A homlokzatokat loggiák tagolják.

A terület déli térfalának nyugati lezárást a Tahi utca 4-18. és Madarász Viktor utca 1. (helyrajzi szám: 26130/6) cím alatti derékszögben tört alaprajzú, négyszintes kontyolt nyeregtetős sávház adja. Ennek stílusa a „szocreál” és a „szocmodern” között átmeneti jellegű. Homlokzatának egyes részein vakolatból kialakított raszterrács látható, erkélyei konzolos megoldásúak.

A második ütemben épített lakóházak kivitelezését egyaránt az Építészeti Minisztérium 41. és 44. számú Építőipari Vállalatai végezték.^[92] Az utolsó, befejező munkálatok, mint például a lakóházak közötti parkosítás vagy a Rákos-patak mentén kialakított zöldterület 1959 folyamán már kidolgozás alatt állt^[93] és – információ hiányában – valószínűsíthető, hogy 1960-ban be is fejezték ezeket. A tervezési folyamatoktól kiindulva az utolsó feladatok befejezéséig eltelt időszak nagyjából nyolc évet foglalt magába. A korabeli hírek alapján „[...] 2200 távfűtéses, termálvizes lakásban több mint kilencezren találtak otthonra.”^[94]

A második ütemben elkészült épületek kapcsán jegyezte meg Ferkai András, hogy „[...] az épületek szabadabb formálásukkal és vidám pasztellszíneikkel tűnnek ki.”^[95] Negatívumként pedig kiemelte, hogy „[...] több bennük a komfort nélküli kis lakás, mint a korábbi ütemek lakóházaiban.”^[96] Kritikusabban látta a lakótelep esztétikai jellegét az időszakból Perényi Imre. A második ütemre megváltozott stílusjegyekről sommásan úgy értékelt, miszerint „[k]ár, hogy az eredeti tervtől eltérően a túlzott méretű tetőfelépítmények megfelelő összefogására és architektonikus kialakítására nem volt meg a lehetőség és így azok megbontják az egyébként igen kedvező városképet.”^[97] „Az építészeti részletformálás hiányosságai, például a tetőfelépítmények rendszertelensége rontja az egyébként kedvező városképet.”^[98] Írta kritikusan a lakótelep egészéről a Jékely-Sódor szerzőpáros. Budai Kriszta szerint „bár a szocreál lakótelep le sem tagadhatja születésének ideológiai lenyomatát, a beépítésért, a házak elrendezéséért felelős építészek, Mester Árpád és Krivátsy Ádám kiváló munkát végeztek.”^[99] Látható, hogy a lakótelep építészeti értékelésében központi helyen szerepel(t) a politikai-ideológiai hatás hangsúlyozása és ez ebből fakadó stílusváltoztatási felfordulás, viszont magukat a tervezőket és a kivitelezőket egyaránt elismerő hangon méltatták a rendszerváltás előtt és azután is.

A lakótelep építészeti vizsgálata tágabb környezetben

A lakótelepet délről, a Rákos-patak felől nézve egyértelműen szembeötlik a két építészeti irányzat keveredése. A patak enyhén íves vonalát követő tervezés ötemeletes lakóházakkal való beépítése egyes vélemények szerint ront a városképen.^[100] Ennek ellenére a patak túloldala a mai napig beépítetlen, főleg sportolási célra megtartott terület. A meder mindkét oldalán zöldterületet alakítottak ki játszóterekkel, napjainkban pedig futópályával és

biciklisávval.

A keleti oldalon a Béke út felől nézve az ötemeletes U alakú lakóház illeszkedik – a szintén az ebben időszakban épített – 8-10 emeletes lakóházakhoz. A Fiastyúk utca és a Béke utca kereszteződésénél előbbi nyugati oldalán (tehát nem a lakótelepi részén) 3 emeletes lakóházak épültek. Ezek szintén „szocreál” stílusban felhúzott lakóépületek, magasságuk nem bontja meg a térszerkezetet.^[101] A problémát a Fiastyúk utca Göncöl utcától a Nővér utcáig tartó része jelenti. Itt ugyanis többségében egy- és kétszintes kertesházak helyezkednek el.^[102] Ez a rész a korabeli értékelések szerint diszharmonikus, viszont az utólagos értékelések inkább dicsérik.^[103] A Göncöl utcától nyugatra a Fiastyúk utca mentén hat db klasszikus „szocreál” sávház épült szintén az időszakban.^[104] Itt a térszerkezetet figyelembe véve, a lakóházak magassága egyforma. A széles utca, valamint a járdakialakítás következtében ezen a részen érvényesült a városias, de egyben tagolt beépítés. A Madarász Viktor utca és a Tomori utca között lévő Tomori Pál Általános Iskola szintén a „szocreál” időszak építkezéseinek terméke. A kétszintes iskola 1950-es tervezésű, nagy udvarával tágas tér nyílik szembe a túloldali háromemeletes „szocreál” lakóházakkal.^[105] A Madarász Viktor utca páros számú oldalán kortárs stílusban épült irodaházak állnak. A Föveny utcánál pedig egy '30-as években épült modern stílusú lakóház áll szemben a megtört L alakú házzal.

Összességében elmondható, hogy a lakótelep illik a XIII. kerületi városképbe. Azokat az elemeket, amik a harmóniát megbontják, már a kortárs építészsakma is megjegyezte. Ilyen az említett Fiastyúk utcai^[106] rész, illetve a Madarász Viktor utca napjainkban kialakított jellege. A Tahi utca – pontosabban a Rákos-patak – felől nézve érdekesen hat(ott) az ötemeletes lakóházak felhúzása, viszont a zöldövezet, valamint a fásítás következtében a magasabb házak messzebről nézve sem diszharmonikusak.

Összegzés

A kutatás egészében – az előzmények mellett – a Fiastyúk utcai lakótelep építéstörténetét szándékozott feldolgozni. A tanulmány szerzője – építészeti tudás hiányában – nem törekedett széles perspektívájú, átfogó építéstörténeti munka megírására. Célja volt, hogy az adott lakótelep építéstörténeti kontextustát köztudatba hozza, valamint egy – eddig kevésbé ismert – forráscsoportot a nyilvánosság elé tárjon. A stílusok kapcsán a kutatás kizárólag a szakirodalom álláspontjára helyezkedett. A lakótelep építéstörténete mélyebb elemzést és leginkább egy építésztörténész szakmai tudását igényli.

Bibliográfia

Források

Budapest Fővárosi Levéltár (BFL)

BFL XV. 16. g. 215/4

BFL XV. 17. d. 329. 02130/001

BFL XV. 17. d. 329. 02130/005

BFL XV. 17. d. 329. 02130/011

BFL XV. 17. d. 329. 02130/012

BFL XV. 17. d. 329. 02130/016

BFL XV. 17. d. 329. 02130/017

BFL XV. 17. d. 329. 02130/018

BFL XV. 17. d. 329. 02130/025

BFL XV. 17. d. 329. 026130/032/033/034/035/036

BFL XV. 17. d. 329. 02130/038

BFL XV. 17. d. 329. 02130/039

BFL XV. 17. d. 329. 02130/042

BFL XV. 17. d. 329. 026085/029

BFL XV. 17. d. 329. 026085/183

BFL XV. 17. d. 329. 026085/317

BFL XV. 17. d. 329. 026085/987

BFL XV. 17. d. 329. 026085/988

BFL XV. 17. d. 329. 026085/989

BFL XV. 17. d. 329. 026086/001

BFL XXIII. 102. a. 1. 1955.12.08. 0005892

Budapest Főváros Főpolgármesteri Hivatal Várostervezési Főosztály dokumentumai

Jauernik Zsófia (szerk.): *Fiastyúk utcai lakótelep – épületegyüttes*, Budapest, Budapest Főváros Önkormányzata Főpolgármesteri Hivatal Várostervezési Főosztály dokumentumai és gyűjteményei, 2022.

Szakirodalom

Adametz Gyula: *Angyalföld*, Budapest, Sylvester Rt., 1947.

Beke László: A szocreál különös utóélete, in György Péter, Turai Hedvig (szerk.): *A művészet katonái. Sztálinizmus és kultúra*, Budapest, Corvina Kiadó, 1992, 109-117

Bene László: Lakásépítkezések Budapesten, *Magyar Építőművészet*, VIII. évf., 1959/5-6, 169.

Benjamin Károly: A Fiastyúk utcai lakótelep tervezésének néhány elvi kérdése, *Magyar Építőművészet*, V. évf. 1956/4, 112.

Bonta János: *A magyar építészet egy kortárs szemével 1945-1960*, Budapest, Terc, 2008.

Bonta János – Dániel Péter – Érdi Tamás: Modernista építészet – szovjet építészet, in Major Máté, Osskó Judit (szerk.): *Új építészet, új társadalom 1945-1978. Válogatás az elmúlt évtizedek építészeti vitáiból, dokumentumaiból*, Budapest, Corvina, 1981, 118-134.

Boross Zoltán – Gáspár Tibor – Gebhardt Béla – Gyöngyösi István – Iványi László – Jeney Lajos – Pfanni Egon – Preisich Gábor (szerk.): *Budapesti Városépítési Tervező Vállalat*, Budapest, Révai Nyomda, 1970.

Csizmady Adrienne: *A lakótelep*, Budapest, Gondolat, 2004.

Ez évben és jövőre 9900 lakás építését fejezik be Budapest, *Népakarát* 2. évf., 250. sz., 1957. október 25., 1.

Ferkai András: *Lakótelepek*, Budapest, Budapest Főváros Önkormányzata Főpolgármesteri Hivatal, 2005.

Fiastyúk utcai lakótelep, *Magyar Építőművészet*, IV. évf., 1955/1-2, 45-47.

Fischer József – Granasztói Pál – Kismarty-Lechner Jenő – Major Máté – Weltzl János: Az építészet háború utáni feladatai Magyarországon, in Major Máté, Oskó Judit (szerk.): *Új építészet, új társadalom 1945-1978. Válogatás az elmúlt évtizedek építészeti vitáiból, dokumentumaiból*, Budapest, Corvina, 1981, 11-14.

Fodor Miklós Zoltán: Adatok a vásártéri lakótelep építéstörténetéhez I. (1947-1956), in, Balogh Zoltán (szerk.): *NEOGRAD 2020*. Dornyay Béla Múzeum Évkönyve XLIII., Salgótarján, Dornyay Béla Múzeum, 2020, 165-181.

Gál Zsuzsa: A Thälmann utcaiak elégedettek. *Népszava*, 90. évf., 265. sz., 1962. november 13., 8.

Gáspár Ferenc – Szabó Klára (szerk.): *Források Budapest Múltjából. V/B Források Budapest történetéhez 1954-1958*, Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 1988.

Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945-1956*, Budapest, Rubicon Intézet, 2011.

Gyöngyösi István: Budapest épülő új lakótelepei, *Magyar Építőművészet*, VI. évf., 1957/1-2, 19.

Haba Péter: Műteremház a Fiastyúk utcai lakótelepen, in Hadik András – Radványi Orsolya (szerk.): *Művészek és műtermek: tanulmánykötet és katalógus Budapest, a művészek városa című kiállításához*, Budapest, Ernst Múzeum, 2002, 238-243.

Haltenberger Mihály: *Budapest városföldrajza*, Budapest, Stephaneum Nyomda, 1942.

Jékely Zsolt – Sódor Alajos: *Budapest építésze a XX. században*, Budapest, Műszaki Könyvkiadó, 1980.

Karácsony Rita: Mai szemmel: Bp. XIII., Fiastyúk utcai lakótelep, alközpont (1973), *Metszet*, 11. évf., 2021/2. sz. 9.

Keller Márkus: *Szocialista lakhatás? A lakáskérdés az 1950-es években Magyarországon*, Budapest, L'Harmattan Kiadó – Országos Széchényi Könyvtár, 2018.

Kuslits Tibor: *Szocreál építészet Magyarországon. Dunaújváros építéstörténetének különös tanulságai*, Győr, Széchenyi István Egyetem, 2013.

Lux László: Újabb zűrzavar mai építészetünkben, in Major Máté, Osskó Judit (szerk.): *Új építészet, új társadalom 1945-1978. Válogatás az elmúlt évtizedek építészeti vitáiból, dokumentumaiból*, Budapest, Corvina, 1981, 164-167.

Oross András: A Rákos-patak és vízgyűjtő területének történeti földrajzi vázlata, *Fons*, X. évf., 2003/2., 191-232.

Perényi Imre: Budapest városrendezési terve a megvalósulás útján, *Magyar Építőművészet*, 8. VIII. évf., 1959/5-6, 145.

Petravich András: Az ötvenes évek magyar épületei. Rendeltetés, megítélés és védelem ma, in Prakfalvi Endre – Hajdú Virág (szerk.): *Építészet és tervezés Magyarországon 1945-1959*, Budapest, Országos Műemlékvédelmi Hivatal – Magyar Építészeti Múzeum, 1996, 66-70.

Prakfalvi Endre: A hatvanas évek építészetéről, in Rainer M. János (szerk.): *„Hatvanas évek” Magyarországon. Tanulmányok*, Budapest, 1956-os Intézet, 2004, 474-504.

Prakfalvi Endre: Magyar építészet 1945-1959. Periodizációs vázlat, in Fehérvári Zoltán – Hajdú Virág – Prakfalvi Endre (szerk.): *Modern és szocreál: építészet és tervezés Magyarországon 1945-1959*, Budapest, Magyar Építészeti Múzeum, 2006, 9-18.

Prakfalvi Endre: *Szocreál. Budapest építésze 1945 és 1959 között*, Budapest, Budapest Főváros Önkormányzata Főpolgármesteri Hivatala, 1999.

Preisich Gábor: *Budapest városépítésének története 1945-1990*, Budapest, Műszaki Könyvkiadó, 1998.

Ráday Mihály: *Budapesti utcanevek. A-Z*, Budapest, Corvina, 2013.

Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*, Budapest, Osiris, 2010.

Szendrói Jenő (szerk.): *Magyar Építészet 1945-1955*, Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1955.

Letöltött dokumentumok

Balázs Gábor – Tóth Judit: *A Magyar Dolgozók Pártja Pest Megyei Bizottsága. Ismertető az anyagot feldolgozó adatbázishoz*,

<https://adoc.pub/balazs-gabor-toth-judit-a-magyar-dolgozok-partja-pest-megyei.html>

Böröndy Júlia (TDK dolgozat, konzulens: Kissfazekas Kornélia): *„Megáll az idő” „Szocreál” lakótelepek a XXI. században*. Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építészmérnöki Kar, 2019;

<http://tdk.bme.hu/EPK/DownloadPaper/Szocreal-lakotelepek-a-XXI-szazadban>

Budai Kriszta: *Csillagok a Máglyán – a Fiastyúk utcai lakótelep története*, *Kultúra.hu*,

<https://kultura.hu/csillagok-a-maglyan-a-fiastyuk-utcai-lakotelep-tortenete/>

Budapest közigazgatási térképe (1908)

<https://maps.arcanum.com/hu/map/budapest-1908/?layers=99&bbox=2123060.801477062%2C6031006.580186196%2C2124760.3310278407%2C6031713.622697834>

Göröntsér Vera: *Fiastyúk utcai műteremház kapudomborművei 3.*, *Köztérkép*,

<https://www.kozterkep.hu/25885/festeszet>

Kiss János: *Szocreál jelentése: mi is az pontosan?*, *The Budapestester*, 2020. szeptember 8.,

<https://thebudapester.hu/kult/szocreal-jelentese/>

Légifotók Budapest 1944.

<https://maps.arcanum.com/hu/map/bp1944/?layers=30&bbox=2119125.2430710965%2C6023536.716091327%2C2120824.772621875%2C6024243.758602966>

Mi az a szocreál?, *Hirado.hu*, <https://hirado.hu/blog/cikk/2021/12/21/mi-az-a-szocreal>

Mórocz Zsolt: *Mi a szocreál?*, *VAOL Vas megyei hírportál*, 2006. szeptember 19.,

<https://www.vaol.hu/cimlapon/mi-a-szocreal-1284739/>

Hivatkozások

1. Lásd: Mi az a szocreál?, *Hirado.hu*, <https://hirado.hu/blog/cikk/2021/12/21/mi-az-a-szocreál> (Letöltés: 2021. december 21.) ↑
2. Budapest Főváros Önkormányzata Főpolgármesteri Hivatal Várostervezési Főosztály tanácsosa, valamint a kutatás mentora. ↑
3. Kiss János: Szocreál jelentése: mi is az pontosan?, *The Budapest*, 2020. szeptember 8., <https://thebudapester.hu/kult/szocreál-jelentese/> (Letöltés: 2022. január 3.) ↑
4. Petravich András: Az ötvenes évek magyar épületei. Rendeltetés, megítélés és védelem ma, in Prakfalvi Endre – Hajdú Virág (szerk.): *Építészet és tervezés Magyarországon 1945-1959*, Budapest, Országos Műemlékvédelmi Hivatal – Magyar Építészeti Múzeum. 199, 66. ↑
5. A meander szögletes, vagy más, bonyolult vonalban, esetleg ismétlődő módon húzódó, kígyószerű díszítmény., *MiMi*, <https://www.mimi.hu/epiteszet/meander.html> (Letöltés: 2021. november 5.) ↑
6. A timpanon eredeti jelentése szerint ókori zeneszerszám, az építészetben a nyeregtetős épületek egyenlő szárú háromszög alakú, párkánnyal keretelt orommezője, amelyeket gyakran szobrászati dísszel töltöttek ki. Ablak- és ajtónyílások felett a keretelés részeként is gyakran alkalmazzák., *Magyar Katolikus Lexikon*, <http://lexikon.katolikus.hu/T/timpanon.html> (Letöltés: 2021. november 5.) ↑
7. Mórocz Zsolt: Mi a szocreál?, *VAOL Vas megyei hírportál*, 2006. szeptember 19., <https://www.vaol.hu/cimlapon/mi-a-szocreál-1284739/> (Letöltés: 2021. október 28.) ↑
8. Prakfalvi Endre: *Szocreál. Budapest építésze 1945 és 1959 között*, Budapest, Budapest Főváros Önkormányzata Főpolgármesteri Hivatala, 1999, 3. ↑
9. Prakfalvi Endre: A hatvanas évek építészetéről, in Rainer M. János (szerk.): *„Hatvanas évek” Magyarországon. Tanulmányok*, Budapest, 1956-os Intézet, 2004, 474-475. ↑
10. Prakfalvi Endre: Magyar építészet 1945-1959. Periodizációs vázlat, in Fehérvári Zoltán, Hajdú Virág, Prakfalvi Endre (szerk.): *Modern és szocreál: építészet és tervezés Magyarországon 1945-1959*, Budapest, Magyar Építészeti Múzeum, 2006, 14-16. ↑
11. Beke László: A szocreál különös utóélete, in György Péter, Turai Hedvig (szerk.): *A művészet katonái. Sztálinizmus és kultúra*, Budapest, Corvina Kiadó, 1992, 109. ↑
12. Kuslits Tibor: *Szocreál építészet Magyarországon. Dunaújváros építéstörténetének különös tanulságai*, Győr, Széchenyi István Egyetem, 2013, 10. ↑
13. Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945-1956*, Budapest, Rubicon Intézet, 2011, 481. ↑
14. Fischer József – Granasztói Pál – Kismarty-Lechner Jenő – Major Máté – Weltzl János: Az építészet háború utáni feladatai Magyarországon, in Major Máté, Oskó Judit (szerk.): *Új építészet, új társadalom 1945-1978. Válogatás az elmúlt évtizedek építészeti vitáiból*,

- dokumentumaiból*, Budapest, Corvina, 1981, 11-14. ↑
15. Balázs Gábor – Tóth Judit: *A Magyar Dolgozók Pártja Pest Megyei Bizottsága. Ismertető az anyagot feldolgozó adatbázishoz*,
<https://adoc.pub/balazs-gabor-toth-judit-a-magyar-dolgozok-partja-pest-megyei.html>
(Letöltés: 2021. november 5.) ↑
  16. Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*, Budapest, Osiris, 2010, 207. ↑
  17. Prakfalvi: *Szocreál. Budapest építésze 1945 és 1959 között*, 8. ↑
  18. Uo., 9. ↑
  19. Ferkai András: *Lakótelepek*, Budapest, Budapest Főváros Önkormányzata Főpolgármesteri Hivatal, 2005, 5-6. ↑
  20. A szakmunkák többsége a témában nem érinti ezt a kérdéskört. Van olyan lakótelep, amiben 10 alatti lakóház található, de találunk olyat is, ami egy komplett várost alkot. Lásd például az újpesti lakótelepet. ↑
  21. Csizmady Adrienne: *A lakótelep*, Budapest, Gondolat, 2004, 20. ↑
  22. Böröndy Júlia (TDK dolgozat, konzulens: Kissfazekas Kornélia): *„Megáll az idő” „Szocreál” lakótelepek a XXI. században*. Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építészmérnöki Kar, 2019;
<http://tdk.bme.hu/EPK/DownloadPaper/Szocreál-lakotelepek-a-XXI-szazadban> (Letöltés: 2022. március 13.) 9; 12-13. ↑
  23. Lásd a problémát részletesebben, in, Csizmady: *A lakótelep*, 74. ↑
  24. 2.1. táblázat. A fővárosban felépített lakások és ezen belül a lakótelepi lakások száma és aránya, in, Uo., 76. ↑
  25. Preisich Gábor: *Budapest városépítésének története 1945-1990*, Budapest, Műszaki Könyvkiadó, 1998, 71. ↑
  26. Csizmady Adrienne: *A lakótelep*, 78-79. ↑
  27. Uo., 17. ↑
  28. Lásd részletesebben, in, Keller Márkus: *Szocialista lakhatás? A lakáskérdés az 1950-es években Magyarországon*, Budapest, L'Harmattan Kiadó – Országos Széchényi Könyvtár, 2018. ↑
  29. Bonta János – Dániel Péter – Érdi Tamás: *Modernista építészet – szovjet építészet*, in, *Új építészet*, 130. ↑
  30. Prakfalvi: *Szocreál. Budapest építésze 1945 és 1959 között*, 18-19. ↑
  31. Mórocz: *Mi a szocreál?* ↑
  32. Prakfalvi: *A hatvanas évek építészetéről*, 474. ↑
  33. Uo., 474. ↑
  34. Ferkai: *Lakótelepek*, 49. ↑
  35. Prakfalvi: *Szocreál. Budapest építésze 1945 és 1959 között*, 32-33. ↑

36. Jól mutatja ezt az időszak jeles építészeinek zavarodottsága a hivatalos publikációk terén.
Lux László: Újabb zűrzavar mai építészetünkben, in, *Új építészet*, 147–153. ↑
37. Ferkai: *Lakótelepek*, 51. ↑
38. Vö. Fodor Miklós Zoltán: Adatok a vásártéri lakótelep építéstörténetéhez I. (1947-1956), in, Balogh Zoltán (szerk.): *NEOGRAD 2020*. Dornay Béla Múzeum Évkönyve XLIII., Salgótarján, Dornay Béla Múzeum, 2020, 165–181. ↑
39. Adametz Gyula: *Angyalföld*, Budapest, Sylvester Rt., 1947, 18. ↑
40. Uo., 33-34. ↑
41. Oross András: A Rákos-patak és vízgyűjtő területének történeti földrajzi vázlata, *Fons*, 10. évf., 2003/2, 208. ↑
42. Budapest közigazgatási térképe (1908)
<https://maps.arcanum.com/hu/map/budapest-1908/?layers=99&bbox=2123060.801477062%2C6031006.580186196%2C2124760.3310278407%2C6031713.622697834> (Letöltés: 2021. november 10.) ↑
43. Légifotók Budapestről 1944.
<https://maps.arcanum.com/hu/map/bp1944/?layers=30&bbox=2119125.2430710965%2C6023536.716091327%2C2120824.772621875%2C6024243.758602966> (Letöltés: 2021. november 10.) ↑
44. Ua. ↑
45. Budapest Fővárosi Levéltár (BFL) XV. 17. d. 329. 026085/183. Az ELZETT Vasárugyár 1920-as építési engedélyezési tervdokumentációja (Fiastyúk utca 15-17; helyrajzi szám: 26085/183) ↑
46. Légifotók Budapestről 1944. ↑
47. Budapest Közigazgatási térképe (1908). ↑
48. Ua. ↑
49. Napjainkban szintén követi a patak folyását egy gyalogos út, valamint a Göncöl utcától keletre egy kerékpárút és egy futópálya is egészen a Béke utcáig. ↑
50. Légifotók Budapestről 1944. ↑
51. Boross Zoltán – Gáspár Tibor – Gebhardt Béla – Gyöngyösi István – Iványi László – Jeney Lajos – Pfannl Egon – Preisich Gábor (szerk.): *Budapesti Városépítési Tervező Vállalat*, Budapest, Révai Nyomda, 1970, 5–6. ↑
52. Az MDP Budapesti Bizottsága V. B. és a BFT V. B. együttes ülésének határozata Budapest általános városrendezési tervéről. 1955. február 22., in, Gáspár Ferenc – Szabó Klára (szerk.): *Források Budapest Múltjából. V/B Források Budapest történetéhez 1954-1958*, Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 1988, 34–39. ↑
53. Uo., 35. ↑
54. BFL XV. 16. g. 215/4. A Szabadság (Dagály) fürdő helyszínrajza. ↑
55. Benjamin Károly: A Fiastyúk utcai lakótelep tervezésének néhány elvi kérdése, *Magyar*

Építőművészet, V. évf. 1956/4, 112. ↑

56. Uo., 112. ↑

57. Ferkai: *Lakótelepek*, 50. ↑

58. Benjamin: *A Fiastyúk utcai lakótelep tervezésének néhány elvi kérdése*, 114. ↑

59. Haltenberger Mihály: *Budapest városföldrajza*, Budapest, Stephaneum Nyomda, 1942, 43-44.
↑

60. Haltenberger: *Budapest városföldrajza*, 43-44. ↑

61. Vö. s. n.: *Fiastyúk utcai lakótelep*, *Magyar Építőművészet*, IV. évf., 1955/1-2, 45-47.;
Gyöngyösi István: *Budapest épülő új lakótelepei*, *Magyar Építőművészet*, VI. évf., 1957/1-2,
19. ↑

62. Ferkai: *Lakótelepek*, 50. ↑

63. Vö. Szendrői Jenő (szerk.): *Magyar Építészet 1945-1955*, Budapest, Képzőművészeti Alap
Kiadóvállalata, 1955, 38. ↑

64. Prakfalvi: *Szocreál. Budapest építésze 1945 és 1959 között*, 44. ↑

65. Ferkai: *Lakótelepek*, 50. ↑

66. S. n.: *Fiastyúk utcai lakótelep*, *Magyar Építőművészet*, IV. évf., 1955/1-2, 45. ↑

67. S. n.: *Ez évben és jövőre 9900 lakás építését fejezik be Budapest*, *Népakarát* 2. évf., 250. sz.,
1957. október 25., 1. ↑

68. *BFL XV. 17. d. 329. 02130/001* jelzetű építési engedélyezési tervdokumentáció. ↑

69. Karácsony Rita: *Mai szemmel: Bp. XIII., Fiastyúk utcai lakótelep, alközpont (1973)*, *Metszet*,
11. évf., 2021/2. sz. 9. ↑

70. *BFL XV. 17. d. 329. 02130/011* jelzetű építési engedélyezési tervdokumentáció. ↑

71. Ua. ↑

72. *BFL XV. 17. d. 329. 02130/012* jelzetű építési engedélyezési tervdokumentáció részletes
szerkezeti műleírással. ↑

73. Lásd részletesebben Haba Péter: *Műteremház a Fiastyúk utcai lakótelepen*, in, Hadik András –
Radványi Orsolya (szerk.): *Művészek és műtermek: tanulmánykötet és katalógus Budapest, a
művészek városa című kiállításához*, Budapest, Ernst Múzeum, 2002, 238-240. ↑

74. Göröntsér Vera: *Fiastyúk utcai műteremház kapudomborművei 3.*, *Köztérkép*,
<https://www.kozterkep.hu/25885/festeszet> (Letöltés: 2021. december 8.) ↑

75. *BFL XV. 17. d. 329. 02130/017* jelzetű társasház – építési engedélyezési tervdokumentáció. ↑

76. Budai Kriszta: *Csillagok a Máglyán – a Fiastyúk utcai lakótelep története*, *Kultúra.hu*,
<https://kultura.hu/csillagok-a-maglyan-a-fiastyuk-utcai-lakotelep-tortenete/> (Letöltés: 2021.
november 24.) ↑

77. Haba: *Műteremház a Fiastyúk utcai lakótelepen*, 240. ↑

78. *BFL XV. 17. d. 329. 02130/016* jelzetű építési engedélyezési tervdokumentáció. ↑

79. *BFL XV. 17. d. 329. 02130/038* jelzetű építési engedélyezési tervdokumentáció. A

megnevezéssel ellentétben a forrás nem az eredeti tervdokumentációt tartalmazza, hanem az 1969-től zajló folyamatos lakásátalakítási terveket és engedélyeket. Ezekből az iratokból azonban jól látszik az eredeti tervezés néhány attribútuma. ↑

80. *BFL XV. 17. d. 329. 02130/039* jelzetű építési engedélyezési tervdokumentáció. Szintén nem eredeti tervdokumentáció. 1977-től tartalmaz terveket, illetve hivatalos iratokat. Ezekben jól látszik a lakások eredeti kialakítása. ↑
81. *BFL XXIII. 102. a. 1. 1955.12.08. 0005892* jelzetű bejelentés a Fiastyúk utcai épületeknek a tervezettől eltérő kivitelezéséről. A Budapest Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottság ülésének meghívója, napirendje, előterjesztései, szerkesztett és kivonatos jegyzőkönyve a lakótelep építési terveinek megváltoztatásáról. ↑
82. *BFL XV. 17. d. 329. 02130/005* jelzetű építési engedélyezési tervdokumentáció. ↑
83. *BFL XV. 17. d. 329. 02130/025* jelzetű építési engedélyezési tervdokumentáció. ↑
84. *BFL XV. 17. d. 329. 02130/042* jelzetű építési engedélyezési tervdokumentáció. ↑
85. Jauernik Zsófia (szerk.): *Fiastyúk utcai lakótelep – épületegyüttes*, Budapest, Budapest Főváros Önkormányzata Főpolgármesteri Hivatal Várostervezési Főosztály dokumentumai és gyűjteményei, 2022, 2. ↑
86. Jauernik: *Fiastyúk utcai lakótelep*, 2. ↑
87. Hibásan írta Bonta János, hogy „[a] telep középső szakasza szabadon álló pontházakkal épült be.” Az eredeti tervekben tényleg pontházak szerepeltek, viszont a tervezés megváltoztatásával ezeket sávházakban valósítottak meg. Bonta János: *A magyar építészet egy kortárs szemével 1945-1960*, Budapest, Terc, 2008, 174. ↑
88. „U” profiló húzott üveg. Leginkább korlátok, előtetők és beltéri monolitikus szerkezetben design elemként használják. ↑
89. *BFL XV. 17. d. 329. 026130/032/033/034/035/036* jelzetű lakótelep-építési engedélyezési tervdokumentáció. ↑
90. *BFL XV. 17. d. 329. 026130/018* jelzetű építési engedélyezési tervdokumentáció. ↑
91. Bene László: Lakásépítkezések Budapesten, *Magyar Építőművészet*, VIII. évf., 1959/5-6, 169. ↑
92. Gyöngyösi: Budapest épülő új lakótelepei, 19. ↑
93. Perényi Imre: Budapest városrendezési terve a megvalósulás útján, *Magyar Építőművészet*, VIII. évf., 1959/5-6, 145. ↑
94. Gál Zsuzsa: A Thälmann utcaiak elégedettek. *Népszava*, XC. évf., 265. sz., 1962. november 13., 8. ↑
95. Ferkai: *Lakótelepek*, 51. ↑
96. Uo., 51. ↑
97. Perényi: *Budapest városrendezési terve a megvalósulás útján*, 145. ↑
98. Jékely Zsolt – Sódor Alajos: *Budapest építésze a XX. században*, Budapest, Műszaki

Könyvkiadó, 1980, 218. ↑

99. Budai Kriszta: Csillagok a máglyán – A Fiastyúk utcai lakótelep története, *Kultúra.hu*
<https://kultura.hu/csillagok-a-maglyan-a-fiastyuk-utcai-lakotelep-tortenete/> (megtekintés: 2021. november 24.) ↑
100. Benjamin: *A Fiastyúk utcai lakótelep tervezésének néhány elvi kérdése*, 112. ↑
101. *BFL XV. 17. d. 329. 026085/987; BFL XV. 17. d. 329. 026085/988; BFL XV. 17. d. 329. 026085/989* jelzetű építési engedélyezési tervdokumentációk. A kutatás tárgyát nem képezi a Fiastyúk utca nyugati oldalán épült lakóházak elemzése. Ennek részletes bemutatására egy másik tanulmány keretében kerülhet sor. ↑
102. Lásd a Fiastyúk utca és a Násznagy utca sarkán álló házat. *BFL XV. 17. d. 329. 026085/317* jelzetű építési engedélyezési tervdokumentáció. ↑
103. Benjamin: *A Fiastyúk utcai lakótelep tervezésének néhány elvi kérdése*, 113. ↑
104. *BFL XV. 17. d. 329. 026086/001* jelzetű építési engedélyezési tervdokumentáció. ↑
105. *BFL XV. 17. d. 329. 026085/029* jelzetű építési engedélyezési tervdokumentáció. ↑
106. 1959-től Thälmann utca. Nevét a német kommunista mozgalom alakjáról, Ernst Thälmannról kapta. Az utcanév a rendszerváltás után lett újra Fiastyúk, in, Ráday Mihály: *Budapesti utcanevek. A-Z*, Budapest, Corvina, 2013, 232. ↑